

AZ ÚJABB AGRÁR MOZGALOM ÉS IRODALOM HAZÁNKBAN.

(M á s • d i k k ö z l e m é n y.)

VI.

A földbirtokot az adóssági terhektől nemesak mentesíteni kell és ezzel kapcsolatosan megszüntetni azon függőségi viszonyt, melybe az a tőke által jutott, de szükséges még megakadályozni, hogy hason függőségi viszonyok ezentul ne létesüljenek. A tehermentesítési tervet már láttuk. Hátra van, miként akarja gróf Andrassy megakadályozni az újabb birtokeladósítást és ez által támadható birtokváltozási veszélyeket.

Mielőtt e terv ismertetésére áttérnénk, némi megjegyzéseket kívánunk tenni az újabb függőségi viszonyra, melyet a tőke létesített. Kétségtelen, hogy a hitel függőségi viszonyt létesít, de nemesak a földbirtokos, hanem az iparos, a kereskedő és általában minden osztály megérzi azt. Az iparos, a kereskedő, a gyáros saját gyárapodása érdekében épp úgy megkívánja a *hitelállandóságot*, mint a földbirtokos. A különbség az, hogy míg előbb nevezetteknel az egyes tartozások lejáratára rövidebb időre terjedhet; a földbirtokosnál a tartozások tekintetében bizonyos hosszabb idő és némi nagyobb állandóság követeltetik.

A kereskedő, az iparos, a gyáros üzletének terjedelme nagyrészt a hitel nagyságától is függ, melyet élvez, vagy más szóval ezek üzletüket a nyert és élvezett hitel arányában is fogják kiterjeszteni. A kishitelű kereskedő csak kis, a nagyhitelű kereskedő nagy üzletet fog folytatni, mert a hitel mintegy saját tőkéjét egészíti ki. Ha a kereskedő, az iparos, vagy a gyáros hitelében csorbát szenved, vagy jobban mondva, az élvezett hitelt elveszti, akkor

együttal üzletének egy, bár idegen eredetű, tőkét veszítette, mely körülmény folytán természetesen kénytelen lenne az illető üzletét a veszített tőke arányában leszállítani. De e kisebb mérvű szorítás rázkódások és nagy veszteségek nélkül nem megy, és pedig azért nem, mert az üzletmegszorítás esetleg más élvezett hitel elvesztését is vonhatná maga után. Sőt e megszorítás azt eredményezné, hogy maga is megszorítsa az adott hitelt mások irányában, mely azonban egykönnyen és veszteség nélkül keresztül nem vihető. Ebben rejlik annak oka, hogy például egy nagy gyáros bukása számos nagyobb-kisebb kereskedő bukását vonja maga után, mert e láncolatban mindenik veszített egy már élvezett hitelt, a melyet máshol egyáltalán nem, vagy csak nagy áldozatok árán pótolhatott volna. — A hitel tehát ez osztályokban is függőségi viszonyokat teremt és még nagyobb mérvűeket, mint a földbirtokosok körében. — És e függőségi viszony: az egyszer élvezett hitel megtartása viszás eredményeket szül még a verseny, a bevásárlások terén is. A kereskedő, az iparos, a gyáros bevásárlásait kénytelen annál az embernél teljesíteni, ki neki már bizonyos mértékű hitelt adott, még ha ezeket másnál előnyösebben eszközölhetné is, de e második neki vagy általában nem adhat hitelt, vagy nem adhat oly mérvű hitelt, mint szokott szállítója. Az ezzel kapcsolatos viszás eredményeket nem kell fejtegetni. Csak constataálni kívántuk, hogy a hitel, vagy ha úgy tetszik, a tőke nemcsak a földbirtokos osztályokban teremt függőségi viszonyokat, hanem az ingó tőkét főleg és kiválóbb mértékben igénylő osztályokban is, sőt mondanók, szorosán véve csakis ezekben teremt, mert sorsuk, jövőjük az élvezett hitellel szoros kapcsolatban áll.

Ha a kamatfizetést általában függőségi viszonynak tekintjük, akkor természetes, hogy a függetlenítésre csak egy mód van, a kölcsöntőke perhorreskálása, a földbirtoktól távol tartása. Ha azonban a kamatfizetés csak annak vétetik, a mi az természetesen, azaz a vagyonunkba beruházott idegen tőke jövedelmének, a mely tehát soha sem volt a miénk, és a mely mint ilyen, jövedelmünknek soha részét nem is képezte, és ennek folytán a mi fogyasztásunkra nem is szolgálhatott, akkor a kamatfizetésben függőségi viszony nincs. Ezzel kapcsolatban értjük, ha annak az óhajnak adatik kifejezés, hogy a tőkék olcsóbbakká legyenek, azok kamata az olcsóbb termelés érdekében leszálljon s azért is, hogy a termelőnek a használt

tőke után nagyobb vállalkozási nyereség maradjon, de nem értjük, hogy a tőke a kamat által, normális viszonyokat feltételezve, miként teremthet függőségi viszonyokat?! Abnormális kamatok, a melyek semmi arányban sincsenek a tőke segélyével a vállalkozó által elérhető jövedelemmel, nyomasztólag, zsibbasztólag hatnak és létesíthetnek függőségi viszonyokat, a mennyiben a vállalkozónak saját tőkái után szerzett jövedelmét is csontkitják. De a túl nagy kamat vétele és adása abnormális gazdasági viszonyoknak és egyéni helyzetnek folyományai.

A földbirtokos a kamattól és egyes abnormális viszonyoktól eltekintve, függőségi helyzetbe jut, ha oly hitelt élvez, a melyet előreláthatólag meg nem fizethet. A földbirtokos anyagi helyzetének veszélyeztetése nélkül nem használhatja a szokásos bankhitelt, vagy általában rövid lejáratú és a felmondható hitelt. Az ily alakú hitelek a birtokost kétségtelenül függésben hozzák, működését, sőt fennmaradását a hitelező kényének és a hitelviszonyok esélyeinek teszik ki. A nagy és középbirtokosok e függőségi viszonyoktól magukat teljesen mentesíthetik a jelzálogintézetektől felvett kölcsönök által. Ezeket a hitelező fel nem mondhatja, továbbá állandóak, lassu törlesztés alá esnek, és azzal az előnnyel vannak összekötve, hogy a teherben állandósággal bírnak, nem esnek oly kamathullámzás alá, miknek a kereskedelmi és általában a rövid hitel kitéve van. Sőt az a körülmény, hogy az efféle kölcsönök a hitelező részéről fel nem mondhatók, míg ellenben az adós részéről igen, alkalmat ad az adósoknak kamatleszállításokra és ezzel kapcsolatos tehercsökkenésekre, mint ezt az utóbbi években hazánkban is nagy mérvben tapasztaltuk. A nagy- és középbirtoknak tehát e járadékszerű kölcsönökben mód és alkalom van adva, hogy magukat a hitelviszonyok esélyeitől, a hitelezők szeszélyeitől teljesen függetlenítsék. — A kisbirtokosnak természetesen nincs szüksége ily hosszú törlesztésű kölcsönre, de neki is érdekében áll, hogy törlesztéses és hosszabb lejáratú kölcsönt nyerhessen.

A földbirtokosra általában előnyösnek és czélszerűnek csak az efféle kölcsönöket tarthatjuk. Még az ugynevezett üzemi vagy üzleti, évről-évre beálló költségek is ily hitelekkel fedezendők, bár részünkről betegség jelének tartjuk azt, midőn a birtokos pusztán üzemi költségekben is hitelre szorul, és ennek rendes időben és körülmények közt előfordulnia nem szabad.

Midőn a földbirtokos hitelét az általunk jelzett alakban érvényesítheti, akkor függőségi viszonyról szólni nem lehet. Más kérdés az, vajjon a földbirtokos általában vegyen-e hitelt igénybe, vagy sokkal bölesebben teszi-e, ha inkább eladja birtokának egy részét, és az eladott rész árával birtokát javítja, jobban felszereli, belterjessebben műveli és magának az üzemi költséget is biztosítja, és ezzel kapcsolatban a megmaradt birtok azután *teljesen és kizárólag* az övé, annak előnyeit, illetve jövedelmét egyedül és kizárólag önmaga élvezi? Más kérdés még az is, ha vajjon nem észszerűbben és okosabban cselekszik-e az a gazda, ki csakis jövedelmeinek feleslegét használja fel első sorban birtokának jobb felszerelésére, másodsorban javítására és a hitelt egyáltalán nem veszi igénybe, legyen az olcsó, avagy drága? És ismét más kérdés, nem tesz-e okosan az, ki birtokot csak akkor vesz, ha annak kifizetésére elegendő pénze van, és a kinek már van birtoka, nem kíván ahhoz mást szerezni mindaddig, míg a tulajdonát képező részt már teljesen felszerelte és a venni terveltnek kifizetésére és felszerelésére már elegendő pénzt gyűjtött? — Ezek észszerűségi dolgok, melyek jó részben az illető egyéniségtől, az uralkodó szokásoktól és előítéletektől függnék. Hazánkban roppant nagy előítélet uralkodik a nagybirtok és ezzel kapcsolatban a hitelgazdálkodás mellett. A mi birtokosaink jó része inkább tönkre megy teljesen, semhogy az apai és ősi birtokból valamit elidegenítsen, és számos birtokos ez előítéletnek tulajdoníthatja bukását. Viszont a paraszt nem birtokának jobb felszerelésében és ezzel jövedelmezőbbé, és jövedelmében biztosabbá tételében, és ezzel eszközölt vagyongyarapításban találja örömét, hanem abban, hogy birtokának terjedelmét tágítja és szerez birtokot birtokra minden meggondolás nélkül. Ez külterjes gazdálkodásunknak eredménye.

Minden birtokosnak tehát módjában van a tőkétől, jobban mondva a hiteltől magát függetleníteni. De az új agrár elmélet azt tartja, hogy mai törvényhozásunk, az örökösödésnek mostani rende, a szabad adás-vevés kényszeríti a földbirtokot az eladósodásra, részben az örökségi osztályok, jobban mondva kifizetések és hátralékos vételárok által.

Az örökösödési renddel később fogunk foglalkozni. Azon kényszert azonban, mely szerint a szabad adás-vevés szükségkép adóságot csinálására, vagyis vételár-hátralékokra vezetne, kétségbe vonjuk. Nincs törvény, nincs szabály, mely valakit arra bírja, hogy

oly földbirtokot vegyen, melyet kifizetni nem tud. Ha mégis főleg oly birtokok vásároltatnak, a melyeken a vételárnak egy része maradhat s ha különösen előszeretettel vesznek oly birtokokat, a melyeknél a fennmaradó vételárrész a földbirtokot már is terhelő törlesztéses adósságban áll és ha ily birtokokért nagyobb vételárak fizettetnek, ez nem folyománya a szabad adás-vevésnek, hanem tisztán a spekuláció eredménye. De azt sem szabad feltétlenül állítani, hogy az efféle tehermaradás vagy új megterhelés által fizetéképtelen egyének birtokvásárlási vágya felköltetnék, és ezek a vételárak aránytalan felszöktetését eszközlenék; mert lehet az is, hogy a vevő képes volna a vételárt teljesen kifizetni, de előnyösebbnek tartja, hogy tőkénének egy részét a földbirtok jobb felszerelésére, javítására és az üzemi költségekre fenntartsa. A vételárhátralékok gyakran kifejezői a jobb birtokfelszerelésnek, a fogatosított javításnak.

Ha a földbirtok-spekuláció aránytalan mérveket ölt, és ha ezt a könnyű hitel és a szokás, hogy a vételárnak csak egy része fizetetik meg, elősegíti, és ha a spekuláció folytán a földbirtok-vételárak aránytalanul felszökkennek és az emelkedett vételárak nagyobb és tetemesebb adósságokat létesítenek, és ha azután bekövetkezik a spekulánsok bukása és a földbirtok idegen kezekbe megy által, vagy ha az emelkedő vételárak miatt számos birtokos megválí birtokától, ezt, mint minden örültséget, végtelen kell sajnálni; de azért, mert meggondolatlan, láztól gyötört, számítás nélkül való emberek is léteznek, mégis merész és némileg veszélyes is volna oly intézkedés, hogy ingatlant csakis az vehet, ki annak vételárát ki is tudja fizetni. Az ily tilalmakkal épp a szegényebb, a munkás osztályok előmenetelét, haladását akadályoznók.

A bajor Rheinpfalzról olvashatjuk, hogy ott birtokot rendszeren hitelben vásárolnak. Árverések alkalmával a vételár lefizetésére 4—5 évi idő szokott kiköttetni. A hitel segítségével igyekezik a paraszt birtokot szerezni, vagy birtokát növelni. E szerzésben azonban józanul jár el. Első sorban csak oly értékű birtokot vesz, a melynek kifizetésére a nyert határidő alatt, emberi lehetőség szerint, biztosan számít és a míg a vett birtokot ki nem fizette, másikat nem vásárol. Nem törekszik tehát erején túl terjeszkedni. De a hitel itt már lehetővé tette, hogy a nagybirtok, sőt még tökepénzesek birtoka is paraszt kezekre jutott, s hogy a hitelbe vásárlás daczára az

eladósodás nem növekedett. E kis tartományról olvassuk többek közt : „A jólét általában az utolsó évtizedekben nem apadt, hanem gyarapodott, ezt minden részről állítják és tényekkel támogatják. Nem csak Vorderpfalzra, hanem Westrichre vonatkozólag is állítják, hogy inség nincs, sőt ellenkezőleg a viszonyok az előbbi évekhez képest kielégítőknek mondhatók.“ ¹⁾

És hazánk parasztjai terjeszkedésüket, térfoglalásukat, ott a hol ilyesmit létesítettek — például Békésmegyében — nem annak köszönhetik-e, hogy a vételárakat nem kellett rögtön kifizetniök, vagy ha ezt tenniök is kellett, ezt a földhitelintézettől felvett törlesztéses jelzálogi kölcsönrel eszközölték?!

Parasztjainkat haladásuk, terjeszkedésük egyik eszközétől fosztjuk meg, ha elveszszük tőlük a lehetőséget, hogy földbirtokot hitelbe vásárolhassanak, ha kimondjuk, hogy a földbirtokot új adósággal terhelni és jelzálogul lekötni nem szabad. ²⁾

A parasztot a személyes hitelre kell szorítani. Erre nézve első sorban azt kívánjuk megjegyezni, hogy személyes hitel szoros értelemben vagyis oly hitel, melyre vagyoni garancia nincs, nem létezik. A midőn tehát parasztokkal szemben elveszszük a hitel alapját : az anyagi garantiát, akkor azt a hitelképességtől teljesen megfosztottuk. Mert — és ezt figyelmen kívül hagynunk nem szabad, ha következetesen akarunk eljárni, — nem elégséges a puszta földbirtokot mentesíteni, szükséges, hogy a földbirtokhoz hasonlóan, az annak megmivelésére és üzemben tarthatására okvetlenül megkívántató élő és holt leltár, azon kívül a vetőmag és azon termés, a mely a birtokos és családjának, valamint cselédeknek, nemkülönben az igásmarháának egy évi eltartására szükséges, szintén mentessessenek. A földbirtok -- ha még a legjobb talajjal birna is az — magában véve semmi ; értékkel csak akkor bir, rendeltetésének az élelem szolgáltatásban csak akkor felel meg, ha az egyszersmind meg is munkáltatik. Ebből folyólag, ha azt akarjuk, hogy a földbirtok rendeltetésének megfelelően, nem szabad azt sem a munkás kezeztől, sem a munkaeszközöktől és egyáltalán attól sem megfosz-

¹⁾ Bäuerliche Zustände in Deutschland. Berichte, veröffentlicht vom Verein für socialpolitik. I. kötet. Petersen. Die bäuerlichen Verhältnisse in der bayerischen Rheinpfalz. 246 és köv. 270 l.

²⁾ Gróf Andrássy id. munkája 8 l.

tanunk, a mi benne a termőerőt megtartja. És így fogva fel a dolgot a paraszt, a hitelre semmi vagyoni garantiát sem volna képes adni, és ennél fogva hitelre nem is tehetne szert. Vagy a törvény az ingó vagyont a hitelnek engedné át „martalékul“, akkor meg az következne be, hogy a földbirtok miveletlen maradna, vagy csakhamar mivelhetési képességét elvesztené és a 200 holdas paraszt épp úgy fogna nyomorogni, mintha semmi birtoka sem volna.

Másrészt azonban előbb a személyes hitelt kellene megteremteni és oly alakban, hogy az a mezőgazdasági igényeknek eleget tegyen.

Ma a birtokos személyes hitelének kielégítésére, a takarékpénztárra vagy magánosokra szorul. Nem a kamat maga, hanem főleg a hitel rövid lejáratára, és még inkább prolongálási lehetősége teszi e kölcsönt veszélyessé. A prolongálási lehetőségben és ez által teremtett váltányargalásban, és ez által előidézett könnyelműségben, gondatlanságban, pontatlanságban látjuk részünkről azon nagy hibát, melyben hitelviszonyaink általában sinylődnek. A jó hitelviszonyok első alapja a kérlelhetetlenség a határidők pontos megtartásában. Ez által szokik úgy az adós, mint a hitelező rendez és pontossághoz, és ezt eszközölve, hitelviszonyaink általában jobbakk volnának és a tőke is olesőbb volna.

Gróf Andrassy is érzi azt, hogy személyes hitel dolgában nem jól állunk és ezért javasolja, hogy „a földmivesosztály személyes hitelének inség vagy rossz aratások esetében szükségessé válendő kielégítése, ugyszintén a földbirtokon eszközzendő javítások czéljából külön országos földmivelési járadékintézet állitandó fel, és pedig minden megye számára önálló alosztályokkal. A megyei alosztályok határoznának a felett, mennyi pénz bocsátható a szükségét szenvedő földmives rendelkezésére és felügyelnének az adott kölcsönöknek hasznos czélokra való felhasználása felett. Ugyszintén a megyei alosztályok hajtának be a kamatokat és a tőketörlesztési részleteket.“

Felesleges volna e tervre hosszas megjegyzéseket tenni. Az állam honnan teremtsen elő mind azt a sok pénzt? De az állam szokott is, sőt fájdalom! gyakran, afféle inségi kölcsönöket adni. Nézzük meg zárszámadásainkat és vizsgáljuk meg, miként szoktak azok befizettetni. Találunk ott még a 63-iki, de még régebbi inségi kölcsönökre is hátralékokat.

És érdekünkben áll-e az állami mindenhatóságot kiterjeszteni, az állam rendőri hatalmának nagy terjedelmet adni? Számadáson kérje-e az állam minden polgártól, miként bánik ez el a pénzzel, vagy épen állítson minden paraszt háza mellé rendőrt, hogy az szigoruan felügyeljen reá, hogy a kapott kölcsönből valamit haszontalanságra el ne költsön.

Már e rendőr-banknál sokkal czélszerűbbnek tartjuk azon Németországban elterjedt hitelintézeteket, azon kölcsönpénztárakat, a melyeket e folyó iratban ismertettünk, a melyek szintén szem előtt tartják a parasztnak állapotának erkölcsi emelését. A különbség abban áll, hogy e szövetkezetekben nem holmi rendőr ügyel a parasztra és kér tőle számon minden krajczárt, hanem a szövetkezett parasztnak azt mondják, te erkölcstelen életet folytatsz, henyélsz, nem dolgozol, iszol, kártyázol, nem vagy tehát közénk való, társul el nem fogadunk, társaságunkból kidobunk, mert mi a munkát, a szorgalmat, a gazdálkodást képviseljük. És e szövetkezeteket nem az állam alapította; sőt ellenkezőleg, az ujjabb időkig az állam részéről akadályokra találtak a kereskedelmi czégjegyzékbe való bevetés alkalmával, a mennyiben a részjegytőkét nem ismerték,¹⁾ és abban is, hogy a községek eltiltattak, hogy e kölcsönpénztáraknak árva-pénzeket kölcsönben adjanak. Ma e szövetkezeteket az állam más szemmel nézi. Alapítójuk Raiffeisen, a kölcsönpénztárak protektora, Wied herczeg, közbenjárására 1882-ben abban a kitüntetésben részesült, hogy császáranak elismerését adták tudtára.

Csak egy adatot kívánunk e szövetkezetre vonatkozólag közölni. A „Verein für Socialpolitik“ a német parasztnviszonyok kiderítése okából kiadott kérdőpontjaiban, azon kérdést is felvette: „Léteznek-e parasztpénztárak, és mi a hatásuk?“ E kérdésre válaszolja Gau:²⁾ „A mennyire mi tudjuk, ily pénztár csak a magas Rhónen fekvő két igen szegény községben Frankenheimban és Birxben van.— Az 1879. évben az ottani falusi pap alapította, működését kiterjeszti a 755 lakót és 118 lakházat számláló két községre. — A lakosok csekély hitelképessége és a terület csekélységénél fogva ez

¹⁾ Érdemes megjegyezni, hogy némely bíróság ez akadályon magát túltette és a czégjegyzést ily töke hiányában is fogantatosította.

²⁾ Bäuerliche Zustände in Deutschland. I. köt. Die bäuerlichen Verhältnisse im Eisenacher Oberlande. 48 l.

egylet csak kis tőkével (1881-ben 16,000 márkával) dolgozik, azonban az ottani paptól vett tudósítás szerint, azt a minden oldalról elismert hasznót hozta, hogy derék és szorgalmas embereknek kölcsönnyújtás által megadta a lehetőséget földbirtok-, marha- és gazdasági eszközök előnyös vásárlására, valamint általában birtokaik javítására és annak keresztülvitelére, hogy *az épp azon a vidéken uralkodó uszora körmei közül magukat kiszabadítsák.* Tehát egy hivatását érző és felfogó pap lépett fel mentőként, és nem volt semmi szükség valami állami vagy rendőri közbenjárásra. — És miért ne lehetne ez így hazánkban is?!

VII.

A leglényegesebb és legéletbevágóbb reformot azonban ifjú mágnásaink a birtok elidegenítése és örökösödése körül akarják létrehozni. E tekintetben formulázott javaslatokkal ismét gróf Andrassy Géza már oly sokszor említett művében találkozunk.

A földmives birtoka — mondja javaslatában — feloszthatlan. Földmives-birtoknak tekintendő egy negyed telektől négy telekig, vagyis más szóval 10—160 holdig terjedő birtok. A földmives e birtokot neje beleegyezésével eladhatja. Testvéreit azonban elővásárlási jog illeti. Örökségek megnyilta esetén a földmives háza s a hozzátartozó telek természetesen fel nem osztható és az összes fundus instructussal együtt egy örökösre száll. — A telek-járadéknak az adók és kamatok levonása után fennmaradó részéből a telek örököse egy harmadrészt kap, a fennmaradó két harmadrészt valamennyi örökös közt felosztatik, de nem tőkébe számítva, hanem csupán akként, hogy ezen örökösöknek a járadék reájuk eső részének évenként leendő megfizetése biztosittatik. Ezen járadék azonban az örökösök életük fogytáig illeti, elhalálkozásuk esetében a járadék a telek örökösére visszaszáll. — A szülők végrendeletileg meghatározhatják, hogy gyermekeik közül melyik legyen a telek örököse. Végrendelet nem léte esetében a legidősebb fiu öröklí a telket.

A telek szétदारabolására vonatkozó javaslat némileg túlmege az 1836-iki törvényeken. Az 1836: VI. : 9. §. szerint a telket a jobbágy a földesur beleegyezése nélkül el nem darabolhatta, a miből folyik, hogy ennek beleegyezésével az eldarabolás lehetséges volt. Az 1836: V. : 4. §-a az eldarabolás lehetőségét a telek felére vagy negyed részére korlátolta, tiltván a kisebb részekre való eldarabolásokat. Tehát a régi magyar törvényhozás sem tartotta szükséges-

nek és talán ezélszerűnek sem azt a megszorítást, a melyet gróf Andrassy kívánna érvényre emelni. — A testvérek elővásárlási joga az ősiségi törvényekben gyökeredzik.

Eddig tehát némileg magyar előzményekkel találkozunk; de a javaslat örökösödésre vonatkozó részének már nincs alapja a magyar jogban. Az a magyar jogban valami teljesen idegenszerű, oly idegenszerű, mint az a hitelbizományi rendszer, a mely a nagybirtokokra érvényben áll. A nemes gróf ur azt a német jogra, a hannoveri törvényre akarja visszavezetni; de azon formában, a mint javasoltatik, se Hannoverben, se Westfaliában, de egyáltalán még német területen sem áll fenn. A javaslat, a mint ez itt van formulázva, megfelel báró Schorlemer-Alst javaslatának a veszfaliai örökösödési jog rendezése körül annyiban, a mennyiben ebben ki-mondatni kívántatott, hogy már a törvény erejénél fogva, tehát nem, mint ezt a német paraszttörvények, mondhatni általában kívánják, a birtokos akaratánál fogva, egy örökösre szálljon a birtok; de eltér még attól abban, hogy míg gróf Andrassy a végrendelezési jogot az eloszthatlanság érdekében az örökös kijelölésére kívánja szorítani, addig báró Schorlemer, — ki az oszthatóságot, a birtokszabadságot és rendelkezési jogot korlátolni nem kívánja — a végrendelezési jogot arra is megengedendőnek tartja, hogy a törvény rendelkezését teljesen megszüntesse. ¹⁾

De a terv az örökösöknek járadékban való kielégítése körül még Schorlemer javaslatában sem gyökeredzik; meghaladja következményeiben Rodbertus-Jagetzow iudítványait is.

Rodbertus ugyanis nem a birtokszabadságot, az a körül uralkodó forgalmi rendszert támadja meg javaslataiban, hanem a módot, melyben az történik. Szerinte a földnek nincs tőkeértéke, hanem csak hozadékértéke. A dolognak megfelelőleg tehát a tiszta jövedelem és hozadékérték felelne meg a mezőgazdasági birtokok értékének, ez lenne a birtokérték egyedüli mértéke és egyedüli fokozata. Más szóval a földbirtokot nem szabadna tőkeértékben vagyis például 100,000 forintban becsülni, hanem jövedelemértékben, vagyis például 5000 frtban, mert ennyi annak tiszta jövedelme. A földbirtok forgalmának e szerint nem a tőkeérték alapján, hanem a jövedelmi

¹⁾ Dr. Baernreither. Stammgüter-System und Ankerbenrecht in Deutschland. Bécs, 1882. Beilage II.

vagy más szóval járadékérték alapján kell történnie. Ebből kifolyólag az örökösnek osztály-, jobban kimondva örök részének kifizetése esetében nem a tőkeérték valamely hányadához, például 100,000 frtból 20,000 frt-hoz, hanem a járadék hányadrészéhez, vagyis a fenti példát felhasználva, 5000 frtból 1000 frt-hoz van joga. — De Rodbertus szerint ezen egyszer kihasított járadék örökön tartó volna, vagyis az örökös utódaira átszállana,¹⁾ míg gróf Andrássy javaslata szerint a járadék az örökös elhunytával teljesen véget érne. Rodbertus javaslatának valósítása esetében a földbirtok, vagyis annak tulajdona vagy más szóval járadékértéke az azon való gazdálkodástól elválasztatnék; a sok járadék miatt, mely azt terheli, megszűnnék örökösödés és általában a forgalom tárgyát képezni; míg gróf Andrássy javaslata értelmében egy emberkoron belül az örökösödés által reárott járadékoktól szabadulna, hogy ismét új járadékokkal terheltessék.

Rodbertus javaslata természetesen végelemezésben mást is teremtené. Mások volnának a földbirtok-járadékélvezők, mások a földbirtokosok vagy más szóval földmivelők. És ez állapotban megtörténhetnék, hogy az állam a földbirtok tulajdonát egyszerűen átvénné és kötelezné magát az azt terhelő járadék fizetésére, vagyis eszközölhetné a szociális váltságot. Az átvállalt járadékok fedezetére a földbirtokot bérbe adhatná. És beállna a kor, a midőn a földbirtok tulajdona az állam kezébe kerül, és a földbirtokra magántulajdon nem léteznék.

Andrássy gróf ur járadék-javaslatát, kapcsolatban az ő birtokkötöttségi elveivel, végeredményben lehetséges, hogy ugyanazt létesitené, ha a népszaporodást teljesen meg nem bénítaná.

Andrássy gróf urnak örökösödési és ezzel kapcsolatos járadékjavaslata tehát oly valamit céloz, a mely eddig hazánkban nem létezett soha; de a melynek párját, legalább tudtunkkal, hiában keresnénk a világ valamely államában. És ha gróf Andrássy állítja, hogy javaslata a hannoveri örökösödési törvényben gyökeredzik; akkor magát rosszul informálta, vagy rosszul informáltatta Dr. Meyer Rudolf ur által, kivel együtt dolgozta ki e tervet.

Hogy a hannoveri törvényhozásról a nemes grófot rosszul in-

¹⁾ Zur Erklärung und Abhülfe der heutigen Creditnoth des Grundbesitzes. Jena, 1876. II. kiad. I. r. 9 l. II. r. 73 és köv.

formálták, arról tanuságot tesz előadása, a hannoveri örökösödési törvényről. Ebben péklául ezt hozza fel: „Habár tehát Hannoverában a közönséges örökösödési törvény csak 1872-ben lépett életbe, már 1880. évben azt ismét el kellett törölni.“

A könséges örökösödési jog Hannoverben ma is érvényes és azzal az 1874. évi június 2-iki törvényvel együtt hozták be, a mely a paraszt eltérő örökösödési jogot ma is szabályozza, és a mely az 1880. február 24-iki törvény által csak annyiban módosított, hogy az előbbi törvénynek azon intézkedése lett hatályon kívül helyezve, mely annak hatályát a régi állagörökösödésnek (Anerbenrecht) alávetett birtokokra, és ezek közt is azokra korlátolta, melyek 1885. július 1-ig az e célra nyitandó telekkönyvbe (Höferolle) bejegyezve leendének. Hannoverben a szabály a közönséges örökösödési rend; de minden parasztbirtokosnak jogában áll ettől eltérni és a külön paraszt-örökösödési rendet követni.

A hannoveri vagy a többi paraszt-örökösödési törvények bővebb ismertetését mellőzzük; ezeket ugyanis más helyütt már részletesen ismertettük; ¹⁾ csak annak kimutatására, hogy mily kevésbé függenek össze gróf Andrássy urnak javaslatai a hannoveri törvényvel, idézzük ennek 1 §-át, mely így hangzik: ²⁾

„Azon jogszabályok, a melyek által a parasztbirtokok tulajdonosainak joga, a telek (Hof) vagy annak részei iránt szabadon rendelkezhetni korlátolva van, a mennyiben ezek, a különben érvényes jogtól eltérők, hatályon kívül helyeztetnek.“

Különben a kérdés nem az, hogy gróf Andrássy ur honnan vette javaslatait; hanem abban áll a dolog veleje, hogy mind ő, mind gróf Széchenyi a magyar birtokot kötötté kívánja tenni. És mivel a birtokkötöttség mellett szóló érveket épp gróf Széchenyi fejtette ki, ideje lesz, hogy az ő műveivel, az ő indokaival és érveivel foglalkozzunk.

VIII.

Gróf Széchenyi az ajánlott hitbizományi rendszer, birtokmegkötöttség czélszerűségének és helyes voltának igazolására szellemes érvei mellett Nagy-Brittaniára hivatkozik. És valóban klasszikusabb példára alig történhetett volna hivatkozás. Anglia földbir-

¹⁾ Budapesti Szemle 1883. májusi füzet.

²⁾ Dr. Baernreither „Stammgüter-System“ stb. Beilage I.

tokának mintegy háromnegyede kötött; a többi ugyan szabad és eladható is volna, ha az adás-vevések oly formalitásokkal, oly veszélyekkel nem volnának összekötve, a melyek a forgalmat lehetetlenítik. Szabadjon tehát az angol társadalmi viszonyokkal némileg hosszabban foglalkoznunk, habár előre is ki kell jelentenünk, hogy térszükében csak vázlatokra szorítkozhatunk.

Az angol jog szerint még ma is a földnek kizárólagos ura a király; a tulajdonos csak birtokló, a birtok csak birlalás. E jogi felfogás ma pusztá elmélet, nem bir azon értelemmel, a mely akkor fennállott, midőn még a hűbériség uralkodott; a király joga a birtokot nem korlátozza. De a hűbéri intézménynek maradványaként az angol örökösödési jogban ma is érvényes az a szabály, hogy végrendelet vagy családi szerződés nem létében, tehát a törvényes öröklés beálltakor az ingatlant a legöregebb fiu örökli.

Az elsőszülöttségi intézmény, a birtokmegkötöttség — csak mint jellemzőt akarjuk ezt felhozni — nem a feudalismus virágzó korában, hanem akkor, mikor az már hanyatlásnak indult, fejlődött ki. Az angol jogászok azt tartják, hogy a feudalismus valódi eszméjének az élők közt való szabad rendelkezés és az egyenlő örökösödés a férfiágban felel meg. Az elsőszülöttség, a birtokmegkötöttség hanyatló kornak szüleménye.

Az a hitbizományi rendszer, minőt hazánkban a nagybirtok körül ismerünk, minőt a német jog nemcsak a nagy-, hanem megszorításokkal a parasztbirtok körében is ismer, az angol jogban ma is teljesen idegen. Az örökös családi javak alkotására a törekvések Angliában nem hiányoztak; I. Edward „de donis“ törvényében 200 évre történt családi hitbizomány alkotása; de a korona nem volt barátja az ily hosszú időre terjedő birtokoknak. És a jogtudósok módokat és eszközöket is találtak, hogy az Edward-féle törvényt hatálytalanná tegyék.

Az angol elvileg perhorreskálja a hitbizományokat; a birtok megkötöttségét. És hogy mégis az angol birtoknak mintegy $\frac{3}{4}$ -ed része meg van kötve, az a végintézkedési szabadságnak, jobban mondva a köteles rész hiányának folyománya.

Az angol vagyonáról szabadon végrendelkezhettek; hagyhatja azt bárkinek. E jognak folyománya a 17-ik században kifejlett „entail“ intézmény, melyet is magyarul hitbizományi helyettesítésnek neveznénk. E név alatt fordul az elő az osztrák jogban, a mely

hazánk Királyhágón túli részeiben ma is érvényes. A magyar jog, tudtommal ez intézményt nem ismerte soha.

Az intézmény lényege az, hogy a földbirtokos (minden más halandó is vagyónára) végrendeletileg vagy szerződésileg örökösöt és ennek helyetttest, jobban mondva helyetteseket rendelhet. Az örökös, az első helyettesek, a földbirtoknak csak haszonélvezői, tehát azt sem élők közt, sem halálesetre, sem egészben, sem részben el nem idegeníthetik, és ebből folyólag meg sem terhelhetik. A birtok csak az utolsó helyettes kezében válik szabaddá. Az efféle hitbizományi helyettesítést, vagyis a földbirtok-megkötöttségnek e módon való elrendelését az angol törvény, a már élő személyekre és ezentúl még egy nem élőre, annak 21 éves kora eléréig korlátozza. A nem élő személy képezi tehát az utolsó hitbizományi helyetttest; s a midőn ez a 21 éves kort elérte, a birtok teljesen szabaddá lesz; a felől úgy élők közt mint halálesetre szabadon intézkedhetik.

A végtelenségig terjedő birtokkorlátozást az angol törvény nem engedi meg. Időközönként tehát a birtok a kötöttségből felszabadul, hogy ismét egy pár nemzedékre megköttsék. Az utolsó helyettes 21 éves kora elérével a birtoknak korlátlan tulajdonosává lesz; de a birtok haszonélvezetét csak elődjének elhalálózásával kapja meg, és tulajdonkép az élő haszonbirtokos beleegyezése nélkül a birtokot el sem idegenítheti, meg sem terhelheti. Ezt a körülményt használják fel a birtok újabb megkötésének eszközlésére, adósságok rendezésére, a birtok megterhelésére, a többi gyermekeknek kiházasítások és járadékok biztosítására.

A mód és eljárás egyszerű. A nagyreményű örökös, a birtok valószínű tulajdonosa eléri a 21 éves kort, a világban szerepet akarna játszani, angol szokás szerint meg is nősülni. Mindehez pénz kell. Elődje, a birtok haszonélvezője, édes atyja egy fillért sem tartozik neki adni. De részesíti a jövedelemben, ha terve szerint jár el, a birtokot ismét a család javára megköti, ha adósságait átvállalja, a testvéreknek hozományt és járadékot biztosít. És mondják, hogy az ily rendezkedés alkalmával apa és fiu közt hosszas és nehéz tusák vivatnak, mert az apa minél több, a fiu minél kevesebb terhet akarna a birtokra háritani.

Az angol gyermekeire való minden tekintet nélkül bárkire hagyhatja egész vagyónát. De az ember vérében fekszik, és különösen az angol szokásokban gyökeredzik, hogy az örökhagyó va-

gyonát nem idegenekre hagyja, hanem örökösül elsőszülött fiát rendeli. A családi név, a családi birtok, az egyszer birt és érzett hatalom fenntartása, nemzedékről-nemzedékre való átörökítése játsza ezekben a főszerepet. — Ezt felhozom a miatt, mivel azok, kik a mai rendszert fenntartani kívánják, azt mondják, hogy a „szabad végrendelkezési jogban családfenntartó elem nincs.“ Az egész vita az angoloknál emlékeztet bennünket nálunk az ősiség körül folyt harcokra, oly változtatással, hogy mi nálunk az intézmény eltörlését kívánók vitatták annak hasznavehetlenségét a család fenntartására. Több oldalról az ősiség pótlására, mint jobb családfenntartó intézményre, a szabad végrendelkezés kéretett.

Azonban nem az angol örökösödési jog szellemét akartuk fejtegetni, hanem a társadalmi és gazdasági viszonyokat, a melyeket a kötöttség, az uralkodó örökösödési rendszer Nagy-Britanniában előidézett.

A regibb közgazdaság a sulyt arra fektette, mi módon lehet valamely nemzet gazdagságát emelni. Az újabb közgazdaság sem hagyja ezt figyelmen kívül, hanem nagyobb fontosságot tulajdonít annak, hogy mi módon van a vagyon a nemzet tagjai közt megosztva? És ez bizonynyal fontosabb is. Mit ér, ha a nemzet vagyonosodik, ha évről-évre gazdagodik; de a vagyoni haladás csak néhány, kis számu emberre szoritkozik, míg a nagy többség vagyoniilag nem halad, vagy talán még sülyed is.

Miként van a földbirtok Angliában a nemzet tagjai közt elosztva? ez tehát a legelső, a legfontosabb kérdés. Biztos adatok a birtokosok számáról nincsenek. Az 1874. és 1875. években gyűjtött adatok hiányosak. A tulajdonosok közé felvételtek bérlők, kiknek szerződéseik 99 évre szólottak, földbirtokosok gyámjai. Ezen kívül minden birtokra önálló tulajdonos számittatott, és így megesett az, hogy oly tulajdonos, kinek több grófságban, néhol, ha csak több adókerületben volt birtoka, mindannyiszor mint önálló birtokos jegyeztetett fel. E hiányos adatok szerint, a fővárost leszámítva, 972,836 telektulajdonos volna. De e számban bennfoglaltatnak a háztulajdonosok is. A földbirtokosok száma, statisztikai számítások alapján, 195,000-re tételik. — Ebből esik Angliára 166,000, Skóciára 8,000, Irlandra 21,000.

Mily kevés birtokos Franciaországgal, Poroszországgal, vagy

csak velünk szemben! De ez adatok még nem adják világos képét a birtokviszonyoknak.

Anglia földterületének 70%-át 4955 ember birja. A földterületnek 27.5%-át 60,000 ember kezén van. A még hiányzó 130,000 birtokosnak jut a területből 2.5%-a. Az 525 angol peer kezén van az angol területnek mintegy 22%-a. Más számítás szerint, Anglia területének felét 4500 ember, Skócia területének felét 70 ember, Irland területének felét 744 ember birja. Van egy más számítás is, mely a birtokfelosztást még sötétebb színben tünteti fel. E szerint Anglia fele 150 ember, Skócia fele 75 ember és Irland fele 35 ember tulajdona.

És ez a birtokösszehalmozás kevés kezekbe, csak az utolsó századok eredménye. Ez inkább tudósítások, mint hivatalos adatok alapján állittatik, mert I. Vilmos alatt 1086-ban készült doomsday-book óta a földbirtokosokról hivatalos jegyzék nincs.

A most említett doomsdaybook Anglia (nem Nagy-Britannia) földbirtokosainak számát 275,000 körül állapítja meg. Akkoron Angliához még nem tartozott Wales és az északi részeken fekvő öt grófság. Ezen kis területű ország 1086-iki földbirtokos népessége a mai Nagy-Britannia földbirtokos népességét, mintegy 80,000-el meghaladta.

Még a 17-ik század elején, Lord Coke állítása szerint, az angol terület egy harmadát copyholderek birták. Ugyanazon század végén, Sir Ch. Devenant szerint, 160,000 freeholder (szabad földbirtokos) létezett, kik a népességnek egy hetedét tették és átlag 60—70 font jövedelemmel birtak. 1640-ben Buckinghamshire grófságból 6000 parasztbirtokos jelent meg lóháton Westminsterben, hogy a parlamentben panaszt tegyen I. Károly törvénytelen rendeletei ellen. — Sussex grófságban 1714-ben még 4000 szabad birtokos yett részt a parlamenti választásban, ma ebben a grófságban 400-at sem lehet találni. ¹⁾

¹⁾ V. ö. Roscher Ansichten, III. kiad. 1878. I. köt. „Der neuere Umschwung in den englischen Ansichten vom Werthe des Bauernstandes. — Dr. Eduard Wiss. Das Landgesetz für Irland vom Jahre 1881. — Preussische Jahrbücher 1880. 64-ik köt. Ludwig Freiherr von Ompteda. Landgesetze und Landwirtschaft in England. — Ezen utóbbi munkából közlöm — a különben Arnold Arthur 1880-ban megjelent „Free Land“ című munkájából átvett adatokat a földbirtok megoszlására vonatkozólag.

A földbirtoknak kevés kézbe való összehalmozásához kétség-telenül segédkezet nyújtott az örökösödési rend. Sok parasztbirtok, a parasztek éhhalálára folytán, került ur kezére, eladván azt jó pénzben a szomszéd földesurnak. És a mit a földesur egyszer kézre kaparított, azt mindjárt meg is kötötte. Azonban tévedés volna a birtokösszehalmozást pusztán az örökösödési rendnek és az efféle szolid adás-vevési üzletnek felróvni. Az angol földesurak nemcsak efféle békés, nyárspolgári eszközöket használtak fel birtokaik szaporítására. Ők voltak az urak, ők voltak a hatalmasok, ők alkották a törvényeket és alkottak afféle „inclosure bill“-ket (elkertetési törvényeknek nevezi őket Bujanovics Eduard, ki azokat roppant mód dicséri), melyek segítségével megfosztották a parasztságot a közös birtoktól, kibecsülték, kiirtották. „Clearing estates“ — birtoktisztítás — erre az angol műszó. Csak azt akarjuk felemlíteni, hogy Angliában 1710—1843 közt mintegy hét millió acre (angol hold) lett a földesurak részére „elkertetve.“

„Plusmacherei“ rablás és fosztogatásnak nevezi Marx, az angol földesurak ez „improvement“-földjavításait, mert ez a szép szó szolgál az elkertetési törvény indokolására, melyet a parlament a

I.

Nagy-Britannia.

Tulajdonosok		Acres		Fejenként acres		
	955	29.750,000	= 40%	=	30.000	
mintegy	4.000	20.000,000	= 30%	=	5,000	
„	10,000	10.000,000	= 15%	=	1,000 (500—2000)	
„	50,000	9.000,000	= 12.5%	=	(50—500)	
„	130,000	1.750,000	= 2.5%	=	(1—50)	
	194,955	70.500,000				
A pecek osztálya	Szám	Birtokok száma	Összesen	Fejenként	Adóbecslés szerinti jövedelem font st.	Fejenként
Herczeg	28	158	3.991,811	142,571	2.357,655	84,202
Marquis	33	121	1.567,227	47,491	1.383,671	41,929
Earl	194	634	5.862,118	19,908	5.007,119	25,809
Viscount	52	120	796,849	15,324	644,771	12,399
Báró	218	560	3.085,160	14,152	3.135,852	14,384
	525	1593	15.303,165		12.529,068	

A jövedelmi kimutatáshoz megjegyzendő, hogy a becslés 25—30% -kal kisebb a valóságnál.

parasztok meghallgatása nélkül hozott. Rev, W. A. O'Connor 1883. évi márczius hó 14-én a manchesteri statisztikai társaságban az angol földbirtok-törvényekről tartott felolvasásában körülbelöl ugyanazon eredményekre jut. Felhossa : „Azt mondják, hogy a szántás alapította meg az első tulajdonjogot a földbirtokra. Annak az embernek, a ki a birtokot szántja, ma bizonynyal semmi tulajdonjoga nincs.“ „Ez országban“ — folytatja egy későbbi helyen — „egy darabka föld sincs az első szántók vagy örököseik kezeiben. Az összes földbirtok-tulajdon jogi alapja foglalás (conquest). Az angol földbirtok elfoglalása mindenkoron, egész a mai napig, erőszakosan és törvényellenesen történt.“

Minket azonban ezuttal nem érdekel az, hogy miféle erőszakot követtek el az angol lord urak, hogy birtokaikat gyarapítsák és micsoda törvényekkel és eszközökkel pusztították el és sajátították ki a parasztságot a régebb és újabb időben ; azt sem kívánjuk feszegetni, hogy a skót és ir földesurakat a nép pusztításában a jogászok valóságos tévedése, a skót és ir törvényeknek az angol törvényekkel való összezavarása, avagy talán szándékos tévedése segítette elő ; minket főleg csak az érdekel, hogy mint bántak el napjainkban is ez angol nagybirtokosok a földdel, a néppel.

Az ir viszonyokat felesleges lesz ecsetelnünk. Ezekre azt lehetne mondani : politikai gyűlölség folyamányai. Helyesebb lesz, ha csak azt vizsgáljuk mit tesznek e nemes lordok és nagybirtokosok skót és angol földön.

II.

Francziaország.

50,000 tulajdonos birt	750 acret	=	37.000,000
500,000	„ „ 75	„	= 37.000,000
5.000,000	„ „ 7.5	„	= 37.000,000
			111.000,000

III.

Poroszország .Wesztfalia és Rajnai tartomány nélkül.

16,000 tulajdonos	600 morgenen felül
350,000	„ 50—600 morgen
925,000	„ 50 morgenen alól.

Wesztfalia és Rajnai tartományban

Tulajdonos 1.157,000 átlag 10 morgennal.

Anglia és Irlandban a bérlők száma 600,000. Poroszországban a bérlők száma 30,000. Francziaországban 6.000,000 ember, — értve a családfőket és tagokat, — nyeri élelmét és foglalkozását a bérletben.

„E nemzetgazdaságilag művelt személy (t. i. Sutherland herczegnő)“ — írja Marx, ¹⁾ és az elbeszélést minden író igazolja — „mindjárt uralkodásra léptével elhatározta, hogy gazdasági gyökeres gyógy módot fog alkalmazni és az egész grófságot, a melynek lakosai számban, előbbi hasonló eljárások folytán, 15,000-re apadtak, juhnyomásokká (legelőkké) fogja átalakítani.

1814—1820-ig e 15,000 lakos, körülbelől 3000 család, rendszeresen elüzetett és kiirtatott. Faluk szétromboltattak és felgyújtattak, szántóföldjelket legelőkké alakították. Britt katonákat rendelték a végrehajtáshoz, és az összeütközés nélkül meg sem esett. Egy öreg asszony megégett a viskóban, melyet az vonakodott elhagyni. Így tulajdonított el magának e hölgy 794,000 acret, a mely emléket meghaladó idők óta a klan tulajdona volt. A kiüzött bensülötteknek a tenger partján kijelölt 6000 acret, családonként 2 acret. A 6000 acre eddig pusztta volt és a tulajdonosoknak jövedelmet nem adott. A herczegnő nemessziviségében annyira ment, hogy átlag egy acret 2 sh. 6 d. adta bérbe a klan embereknek, kik századokon át vérüket ontották a családért. Az egész elrablott klanbirtokot 29 nagy juhberletre alakította át, a melyek mindegyikét egy család birja, többnyire angol bérlőszolgák (Pachtknechte). Az 1825-ik évben a 15,000 gaelt már pótolta 135,000 juh. A honosoknak a tengerpartra kidobott része halászatból igyekezett megélni. Amphibiumokká lettek, és — mint egy angol író mondja — félig a szárazon, félig a vizen éltek, és mindamellet mindkettőből csak félig tudtak megélni.

„De a derék gaelek még sulyosabban lakoltak azon romantikus imádatért, a melylyel a klan „nagy emberei“ iránt viseltettek. A halszag a nagy emberek orrába szállt. Valami profit-félét éreztek abban, és a tengerpartot bérbe adták a londoni nagy halkereskedőknek. A gaelek most másodizben lettek tova kergetve.“

„Végre a juhlegelők egy része visszaváltoztatik vadászterületekre. Ismeretes, hogy Angliában komolyan figyelembe vehető erdők nincsenek. A nagyok parkjaiban a vad alkotmányos házi állat, kövér, mint a londoni alderman. Skócia tehát az utolsó menedék a „nemes passióra.“ „A felvidéken, — mondja Somers 1848-ban, — az erdők területe megnagyobbított. Itt Gaicknak egyik oldalán

¹⁾ Das Kapital. II. kiad. Hamburg, 1873. 760 és köv. 1

megtalálhatjátok a glenfeshiei új erdőt, a másik oldalon az arderikiei új erdőt. Ugyan e vonalon újabban felállítottatok Bleak Mountot, egy iszonyatos pusztaságot. Kelettől nyugatig, Aberdeen szomszédságától az obai sziklákig most már folytonos erdőséggel bírtok, míg a Felföld más részein a lochi, archaigi, glangarryi, glenmoristoni stb. erdősegek terjednek el. . . . A gaelokat, birtokaiknak juhlegelőkké való átváltoztatása természetlenebb vidékekre üzte. Most a vörös vad kezdi a juhot pótolni és amazokat még rombolóbb nyomorba kergeti. . . . A vadasok és a nép egymással meg nem férhetnek. Egyiknek vagy másiknak ott kell hagynia a tért. Szaporításátok a jövő negyed században a vadászatokat számban és terjedelemben úgy, mint az elmúltban, és nem fogtok látni többé gaelt honi földjén. A felföldi birtokosok közt támadt e mozgalom részint a divatnak, aristokrata gögnek, vadászatkedvelésnek tulajdonítható, de másrészt igaz, hogy vadkereskedést is üznek a nyereségre tekintettel. Mert tény, hogy egy darab hegyvidék, vadászterületté alakítva, sok esetben mégis sokkal jövedelmezőbb a juhnyomásnál. . . . A szenvedélyes vadász, ki vadászterületet keres, ajánlatában csak tárczájának terjedelme által hagyja magát korlátoltatni. A Felföldet ezáltal szenvedések érik, s e szenvedések nem kisebbek, mint a milyenekkel a norman királyok politikája Angliát elárasztotta. A vörös vad tágabb tért kapott, míg az emberek mind szűkebb és szűkebb körökre hajszoltatnak. . . . Egyik szabadságot a másik után rabolták el a néptől. . . . És az elnyomás naponta nő. A népiirtást és elűzését a tulajdonosok szigorú elv gyanánt, mint mezőgazdasági szükséglet tartják szem előtt épp úgy mint Ausztrália vadonjaiban; a fák és bokrok elsöpörtetnek és a művelet csendesen, üzletszerűen halad előre.“

Marx elbeszélésében van ezélatosság, van keserű humor. A ezélatosság a modorban fekszik; a tények, a mint már ezt felemlítettük, valóak. — Lássunk a skót viszonyokról egy rövidebbre vont angol leírást.

„Mig Irhon“ — mond O'Connor említett felolvasásában ¹⁾ — „lánczai miatt felháborodott, és mig Anglia figyelme úgy reá volt fordítva, mint mikor a görög gyermekeivel megcsudáltatta a részeg helotát, Skóéczia a földesurak (landlords) által teljesen néptelenné

¹⁾ Transactions of the Manchester Statistical Society Session 188²/₃. London, 1883. 123 l.

tétetett és vadasokká alakított. A Felvidék főnökei, kik ép úgy, mint az ir főnökök, földbirtokaikat klanjaikkal együtt birták, az 1745-iki forradalom után földesurakká lettek. Egy darabig nem volt érezhető a változás. A Felvidék völgyei telve voltak békés, értelmes és megelégedett néppel, mely nagy szárazföldi harczainkban a híres felvidéki ezredeket szolgáltatta. Dr. Norman Macleod, a felvidékiek ez osztálya kitünőségének és magasztos jellemének ecsetelésére elmondja, hogy a francia forradalomban folytatott háboruink kezdetétől csupán csak Skye szigete küldött vadon partjairól 21 tábornokot, 48 ezredest, 800 tisztet, 10,000 katonát, 4 gyarmati kormányzót, 1 vezénylő tábornokot, 1 tábornok-hadsegédet, 1 angol főbirót, 1 skót főtörvényszéki birót. Ily embereken felől ugyanazon osztály adta éjszaki Skóciának az összes papságot, orvosokat és jogtudósokat, és maradt ily osztályu embere a birodalom más részeire is. E néposztály most már csaknem teljesen megszűnt. Midőn az ország jóléte gyarapodott és ezzel együtt a fényűzés is növekedett, és a skót földesurak a londoni udvart látogatták, a földjáradék emelkedett, és az országot, mint a dér, szegénység pusztította. Nagyobb járadékokat lehetett kapni juhfarmerektől; ennek folytán a régi birtokbavevők (occupants) százával s ezrével kergettettek el, hogy helyet csináljanak a juhoknak. Egy 200,000 acrenyi birtok, melyen 15,000 főnyi kisbérlő lakott, kitisztított (cleared) és elfoglaltott 39 juhbérlő és néhány juhnyáj által. Ily kitisztítások alkalmával a népet úgy üzték el, hogy házaikat felgyujtották. Egy író, ki e jelenetet leírja, egyszerre 250 égő házat látott. Ez irtás még mindig tart.“

Nem kívánjuk további idézetekkel untatni olvasóinkat, pedig e felolvasásból még sokat merithetnénk arra nézve, hogy a nagy és kötött birtok mint pusztította el a népet és mint tett majdnem néptelenné hajdan virágzó városokat. Csak egy esetet iktatunk még ide.

„Egy mértföldnyi távolságra sem esik azon helytől, a melyen irok“ — írja Froud a Nineteenth Century 1880. szeptemberi számában — „a devonschirei parton fekvő azon birtok, a mely egy angol herczeg kezére jutott. E birtokon primitiv falu állott, a melyben hajós népség és halászok laktak, s mely a Domesday Bookban is be van írva. A foglalás (conquest) alkalmával az utolsó birtokosoknak ősei szállták meg, kiknek nevei abban a könyvben meg is

olvashatók. A házak düledező állapotban voltak. A herczeg elődjei egy század óta mit sem költöttek azokra és meg voltak elégedve, hogy behajtották a járadékokat. Midőn a mostani tulajdonos a birtokba került, előterjesztés történt, hogy ha a falut fentartani akarja, fel kell azt építtetnie, de a felépítés haszontalan kiadást okozna, mert a nép neki mi hasznára sem volna, mivel az napszámát mint halász és tengerész keresi meg. A házak ennek folytán egyszerűen leromboltattak és a lakóknak körülbelül fele részét világgá kergették, hogy maguknak új otthont keressenek. A zsarnokságnak több ily tette veszélyes krisist hozhat létre.“

A nagybirtok a népet a városokba, az ipartelepekre űzi, a hol az részegessé lesz. „Az angol háza megszűnt vára lenni, és a vár és a munkásház az egyedüli otthon, mely neki meghagyatott.“ „Szabadságunk végre abban nyer megoldást, hogy kivándorolhatunk. A munkás elhagyhatja honát : azaz szabadsága gyakorlatilag abban áll, hogy nincs hazája.“ — E panaszokat hallhatjuk a felolvasó ajakán, ki határozottan kijelenti, hogy nem a földtulajdonosok, vagyis nem a magántulajdon, hanem ennek mai szervezete ellen szól. — Tehát nem valamely communistával van dolgunk.

Anglia, a hatalmas lordok, az aristokrata birtokrendszer hazájában terjed a communismus. És sokban Morus Tamást a maga „Utópiája“ megírására ama ország állapota birta, melyben „a juhok, e vadállatok, az embereket felfalják;“ — Nem kell-e szükségkép fellázadni minden emberi érzetnek, a midőn a tulajdonnak efféle visszaéléseivel találkozunk, a midőn falvak, városok elpusztíttatnak, a népek elűzetnek, hogy a nagy urak nagyobb jövedelmet vagy csak pusztá időtöltést szerezhessenek? Beszélük, hogy e skót „deer forestek“ (vadasok) némelyikében egy szál fa sincs; teljesen pusztá vidékek, melyeket csak a vad foglal el.

És képzeljünk egy országot, a melyben az efféle földbirtokviszonyok uralkodnak, de a melynek nincs meg az a nagy és hatalmas ipara, mely Angliának van, melynek nincsenek oly nagy terjedelmű gyarmatai, mint Nagy-Britanniának, vegyük hozzá, hogy ez ország nem is szigetország, hanem szárazföldi ország, a mely talán egy világrész közepén, mondjuk mindjárt Európa közepén fekszik, képzeljük ez agrár viszonyokat ebben a képzelt országban, mivé lenne az rövid idő múlva? Képes lenne-e ez csak rövid ideig is fentartani állami létét, nemzeti függetlenségét? Volna ugyan hatalmas

aristokrátiája, néhány gazdag földbirtokosa, mondjuk ez osztálynál valamivel számosabb parasztja; de a népség zöme teljesen birtoktalan napszámossá változnék. És a nép jó nagy része a szegénytörvény értelmében dologházakban volna kénytelen megszorulni. És a koldusok nagy számával együtt mily kevés volna e nép! Nem kellene épen legelőkké átalakítani az összes földterületet vagy a földterületnek legnagyobb részét, lehetne azt gabonával is bevetni; csak minél több gépet kellene felhasználni az emberi munka pótlására.

Még csak egy pár megjegyzést teszek a földtulajdonosok sorsáról.

A legnagyobb tekintélyek állítják, hogy Anglia földbirtoka mintegy fele értékig van eladósodva. Terhelik azt özvegyi jogok, ki-elégítési összegek és régi családi jelzálogok. Így panaszoja például Aylesbury a Timesban, hogy rangjához képest középszerű birtoka jövedelmének 50%-át ily terhek veszik igénybe, 25%-ot a bérlőknek kell engednie, s jövedelmének fennmaradó részéből kell az épen nem kisebbedő adókat és a folytonosan emelkedő szegényadót fedeznie.

A reménybeli örökösök vagy várományosok mindenféle uzsorások körmei közé kerülnek, és ezek az uzsorások részére az előd halála után lejárandó kötelezvényeket szoktak kiállítani, eladják jövendőbeli örökségüket, haszonélvezeti jogaikat. És az efféle üzletek kötésére szervezett kölcsönadó-társaságok, magyarul úgy mondanók, bandák léteznek. A hitelezők élnek az elővigyázattal, hogy az efféle korcs várományosnak az életét biztosítják, és az életbiztosítási díjakat az adott kölcsönökből a kamatok mellett levonják.

Gyakran az efféle üzleteket maga a haszonélvező birtokos csinálja. Ompteda beszéli, hogy egy általa ismert családban a jövendő örökös mindenféle adósleveleket állított ki, melyek apja halála után voltak esedékesek, majd eladta örökségét. Az apa mind összevásárolta és így mentette meg a birtokot leányai részére. — Érdekes az a történet is, a mit L. herczegről, Anglia egyik leggazdagabb peerjéről beszélnek. A mostani birtokos kijelölt utódja: az utolsó hitbizományi helyettes roppant adósságokat tett, végre eladta örökségét hitelezőinek. A mostani birtokos mindezeket — mint mond-

²⁾ Landgesetze und Landwirthschaft in England. id. folyóirat 457 l.

ják — egy millió fonton vásárolta össze. — Az adósságtétel a várományosok részéről általában nagy és nem annyira testvéreknek fizetendő kielégítések, mint inkább az adósság átvállalások szoktak apa és fiu közt az új birtokrendezés alkalmával alkalmat adni nagy összeütközésekre.

Az ifjabb fiukat régebben hivatalokba szoritották. Ma ez nem igen megy. Azért gyakran találunk ifjabb gyermekeket oly vállalatok élén, a melyek a tisztességesek közé nem sorolhatók. Más családok az ifjabb gyermekek érdekében, hogy azoknak valamit juttathassanak, ott hagyják birtokaikat, palotáikat, felosztják háztartásukat és elmennek lakni a száraz földre, a hol az élet olcsóbb.

A földbirtok javítása természetesen legkisebb gondjaik közé tartozik e nagy uraknak. Miért is költene földjavításokra, mikor első sorban az adósságokat kell fizetni és a fiatalabb nemzedékről, mely örökséghez nem jut, kell gondoskodnia.

(Befejező közlemény a márcziusi füzetben lesz.)

PÓLYA JAKAB.
